

Handel en wandel in Den Andel

*De geschiedenis van hotel De Gouden Korenaar en zijn bewoners,
van 1817 tot heden*

Handel en wandel in Den Andel

De geschiedenis van hotel De Gouden Korenaar en zijn bewoners,
van 1817 tot heden

Willem Foorthuis en Luit Slooten

Uitgeverij Het Hogeland

Deze publicatie is onderdeel van het lokale project *Verhalenvangen/History Catchers*. Dit project is gericht op het verzamelen van verhalen van (oud)inwoners om het verleden levend te houden.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt dankzij ondersteuning uit het *Dorpsbudget Den Andel* van Gemeente Het Hogeland en door de Stichting Tonny en Luit Stol Baflo, gevestigd te Baflo.

De omslag toont een uitsnede uit een schilderij van Hélène Grégoire (2018). Zij maakte dit op verzoek. Het schilderij toont vier generaties Van der Steeg.

Colofon

Eerste druk, 2021

  2021 Willem Foorthuis en Luit Slooten

Ontwerp en vormgeving Marit de Jong
Drukwerk MarneVeenstra

ISBN 9789079735297

Uitgeverij Het Hogeland

NUR 693

BISAC HIS054000

Niets uit deze uitgave mag worden veeveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

*Arnold Croiset van Uchelen,
zoon van Lysbeth Brouwer
en kleinzoon van Grietje
van der Steeg, studeerde
rechten en filosofie aan de
Rijksuniversiteit Groningen.
Hij schreef het gedicht
"Groningen" ter gelegenheid
van de 65ste verjaardag van
zijn moeder in 1999.*

Groningen

Als een kalme hand bent u op Nederland gelegd
Aards van kracht, toch ijl als een idee
Heeft lispelend een verre grijze zee
Woord voor woord u aan ons voorgezegd

U heeft ons oogst na oogst geschonken
Dijken waarachter weids wij konden dromen
Van akkers, hoeves en verdwaalde bomen
En wat daaronder ligt verdronken

En wat voor groots wij ook verrichten mochten
Het blijft een spelen onder uwe rokken
Het land dat wij op onze beurt bevochten
Is dankbaar uit uw klei getrokken

Uw groei is in de wederkeer
De regelmaat van zich verdiepende seizoenen
In rust om wat geweest is en gebleven

De terugkeer naar dit land zoek ik steeds weer
De zilte kleigrond kussend met mijn schoenen
Loop ik het pad af van uw liefde en mijn leven

Arnold Croiset van Uchelen.

Inhoud

8	Voorwoord
11	Eerst even dit
14	Jan Benders van der Steeg en Grietje Poort, 1817-1862
46	Willem van der Steeg en Grietje Boerema, 1862 -1896
64	Jan van der Steeg en Trijntje Nieveen, 1896 – 1931
86	Willem van der Steeg en Siegerdina Helwerda 1931 – 1961
118	“Nooit is er in dit land een machtiger hengst geweest”
132	Na Van der Steeg
142	Van der Steeg in krantenberichten: 1841 – 1961
161	Nawoord
162	Noten
166	Referenties en bronnen
169	Illustratieverantwoording
170	Dankbetuiging

Gezicht op de De Streekweg in 1972. Aan de rechterkant, aan het eind van de weg, een gebouw met twee verdiepingen: hotel De Gouden Korenaar. Foto: M.A. Douma.

Eerst even dit.

Deze publicatie is voortgekomen uit verwondering. En een beetje ook uit bewondering. Voor een plek en voor de mensen die deze plek hebben gemaakt tot wat die is.

Het is een bijzondere plek die tot ieders verbeelding spreekt: op de hoek van twee straten, de ene met kleinere huizen en de andere met een molen en grote boerderijen her en der, en met een directe blik op de open polder. Precies op die hoek staat een indrukwekkend gebouw: Hotel Van der Steeg. Iedereen in de omgeving kent het en iedereen boven de veertig heeft er een idee of verhaal bij. Alleen: we hebben die verhalen nooit uitgezocht. We doen er niets mee.

Dat is raar. Net zo raar als de verhalen. Die lopen namelijk meestal niet in de pas met de werkelijkheid. Het hotel was helemaal geen hotel want er sliep nooit iemand, vroeger ook al niet. En als je doorvraagt weet eigenlijk niemand iets. Behalve van Gambo. Iedereen kent Gambo. Hij was een dekhengst in de jaren dertig en veertig, toentertijd zo ongeveer het bekendste paard in de wereld van de paardenfokkerij. Door hem kreeg het 'hotel' landelijke reputatie. Ja, en dan waren er natuurlijk de beheerders. Iedereen kent deze mensen, en ook hier heeft iedereen zo

zijn eigen verhalen, zolang je maar niet te veel doorvraagt hoe het precies zat.

Je krijgt allemaal flarden te horen: dikke boeren – de winkel – Tweede Wereldoorlog met agressieve soldaten, 19 dagen lang – Gambo – korenbeurs – kermis, dansen en rederijkers – de boerenarbeiders – tenslotte kunstenaars en musici. Maar nooit context en nooit een verhaal met kop en staart. Willem en Dien Van der Steeg kent men nog wel, maar de drie generaties er voor ... niets. En dat terwijl deze lieden het dorpsleven en de economie van het dorp mede bepaald hebben. En hoe verging het dit gebouw na de familie Van der Steeg?

De beide auteurs zijn decennialang min of meer verbonden geweest met deze plek en haar associaties. Beiden zijn getrouwd met nazaten van de uitbaters van Hotel Van der Steeg en hebben Willem van der Steeg meegemaakt, hij was een icoon. Zijn drie generaties voorvaders oefenden hun bedrijf op dezelfde plek uit en moeten, denken wij, ook wel opvallende en krachtdadige types zijn geweest. Dit maakte ons nieuwsgierig en we namen ons daarom voor de geschiedenis van het hotel en zijn bewoners te onderzoeken.

Dit voornemen paste wonderwel in het lokale project Verhalenvangen/ History Catchers. Dit project is gericht op het verzamelen van verhalen van (oud)inwoners om het verleden levend te houden. Zodoende hoopt het dorp Den Andel enerzijds de geschiedenis te borgen en anderzijds op een laagdrempelige manier alle inwoners bij het verleden en daardoor bij elkaar te betrekken, en zo nieuwe ontwikkelingen in gang te zetten. In samenspraak met dorpsbewoners, familieleden en de Historische Kring Baflo is de publicatie uiteindelijk tot stand gekomen.

Er zijn veel verhalen gevonden die zich afspelen rond het markante gebouw (tapperij, café, logement, hotel, feestzaal, boerderij, hengstenhouderij, museum, galerie, woonhuis) op de hoek De Streekweg – Oude Dijk. Verhalen die je kunt plaatsen in een historische en economische context. De periode na 1450 en de rampzalige stormvloed in 1717. Dan de Napoleontische tijd, met ingrijpende innovaties. De tijd ook waarin de eerste Van der Steeg zich in Den Andel vestigt. Na een paar jaar begint hij een tapperij. Vervolgens de periode tot 1850 met de transformatie van veehouderij naar akkerbouw en de opkomst van de rijke boerenstand, met een nog verdere toename van die rijkdom tussen 1850 en 1890. Dan een omslag: 1890 – 1910, diepe crisis; vanaf 1910 economisch herstel en verbouwing van het café/logement tot hotel. Dat was feitelijk het buurthuis van die dikke boeren, maar ook het centrum van activiteiten voor het hele dorp. 20 Jaar later opnieuw crisis en oorlog, maar toch een goede periode in het bedrijf dankzij Gambo. Daarna, 1950 – 1961, breekt een andere tijd aan. De wereld verandert en het dorp ook. De familie stopt met het bedrijf. Tot 1990 komen er tal van opvolgers die een financiële basis proberen te vinden. Het huis geraakt in verval en wordt

gered door kunstenares Hélène Grégoire en haar man Steve Roberts. Zij keerden in 1995 terug uit Zuid-Australië en vestigden zich in Den Andel. Er werd een nieuw dak op het gebouw gezet, een nieuwe fundering gelegd, nieuwe kozijnen, de riolering werd aangelegd. Het hotel werd een succesvolle galerie voor figuratieve kunst, die duizenden bezoekers naar Den Andel trok. En nu zijn ze weer weg. Bevingsschade, al zegt de NAM van niet. Maar het gebouw kent inmiddels nieuwe bewoners die het gebouw toegankelijk houden, nu vanuit de muziek.

De tekst is chronologisch opgezet en de verschillende hoofdstukken hebben betrekking op Jan I, Willem I, Jan II en Willem II van der Steeg, en op de periode na Van der Steeg; met als intermezzo een hoofdstuk over Gambo. Maar het geheel laat zich min of meer lezen als een trilogie: Jan I & Willem I, Jan II & Willem II en de periode na Van der Steeg. Zo opgevat, blijken er veel overeenkomsten te zijn tussen de delen van het verhaal, zeker als je ze verbindt aan het gebouw en de bedrijfsvoering, telkens in hun eigen economische en maatschappelijke tijdsgewricht. De Van der Steegen waren geen boeren, maar (tenminste de latere generaties) eigenlijk ook geen middenstanders; dit was typisch zo'n tussenvorm die zich voordeed bij de transformatie van boer naar gegoede burger. Hoe slaagde deze familie er toch steeds weer in om mee te groeien met de nieuwe tijden, de nieuwe gedragingen, de nieuwe stand? En wat gebeurde er met het gebouw nadat de Van der Steegen er uit getrokken waren? Dat waren zo enkele vragen die ons leidden bij de speurtocht. Lees hieronder wat we zoal tegenkwamen.

Het kruispunt bij de haven, ca. 1900. Vóór ons de De Streekweg. Het huis op de voorgrond was in het eerste kwart van de 19e eeuw eigendom van Ritze Mulder, broodbakker en herbergier.

Jan Benders van der Steeg en Grietje Poort

Van dagloner naar kleine zelfstandige

1817 - 1862

Schets van de bebouwing en het landgebruik langs de huidige De Streekweg, vanaf het kruispunt met de weg naar Saaxumhuizen tot aan de Oude Dijk (kopie). Het bijschrift (linksonder) luidt: "Den Andelster Steek gemeente Baflo in Junij 1819. M.D. Teenstra."

De geschiedenis van het logement/café Van der Steeg gaat terug tot het jaar 1817. In dat jaar geeft Jan Benders van der Steeg de geboorte van zijn derde kind aan voor de Burgerlijke Stand en noemt hij zichzelf voor het eerst "kastelein".

Jan Benders (1787–1868) was ergens rond 1810 als polderjongen naar Den Andel gekomen. Vervolgens werkt hij bij de boer, waarna hij een cafeetje begint. In 1819 maakte boer Marten Douwes Teenstra, zelf sinds kort woonachtig in de Noordpolder, een simpel kaartje, waarschijnlijk ter voorbereiding op een betere kaart, dat alle eigenaren en het bodemgebruik van de 'Den Andelstreek' in juni van dat jaar weergeeft. Op deze

manuscriptkaart zien we op de hoek van de 'Den Andelstreek' en 'Ol Dijk' een gebouwtje getekend met ernaast de naam J.B. van der Steeg. J.B. – dat staat voor Jan Benders. Hij is de grondlegger van ons verhaal en de eerste van vier generaties Van der Steeg in Den Andel.

Het verhaal moet eigenlijk veel eerder beginnen.

De geschreven geschiedenis van het Halfambt, de streek waar Den Andel deel van uitmaakt, kent verrassend oude verhalen. Omstreeks 786 werd Groningen gekerstend door Liudger, een uit Zuilen afkomstige missionaris

die later de eerste bisschop van Münster werd en een abdij stichtte in Werden aan de Ruhr. In de negende tot twaalfde eeuw schonken rijke Friese grondbezitters talrijke landgoederen aan deze abdij. De schenking en het beheer van deze goederen werd beschreven in akten waarvan er veel bewaard zijn gebleven. Daarin worden onder meer Baflo en bijna alle omliggende dorpen genoemd.¹ Zo is in een schenkingsakte die vermoedelijk uit de periode 850-920 stamt, sprake van land voor 48 dieren in de plaats Andleda.² Mogelijk wordt daarmee Den Andel bedoeld, maar zeker is dat niet.

Met zekerheid wordt Den Andel voor het eerst genoemd in een parochielijst van ongeveer 1475 als Ondel. Andel is Oost-Fries voor "kweldergras" en het dorp is dan ook in eerste aanleg op de kwelders gebouwd.³ Den Andel had dus van oudsher een kustligging met alle voordelen en risico's van dien.

Gedurende de elfde en twaalfde eeuw werd Noord-Groningen herhaaldelijk geteisterd door grote inbraken van de zee. Om de akkers langs de Groninger Waddenkust te beschermen ging men over tot het opwerpen van zeedijken, welke omstreeks het begin van de dertiende eeuw tot voltooiing zijn gekomen. Deze zeedijken moeten na een langdurig proces omstreeks de veertiende eeuw met elkaar verbonden zijn tot een doorlopende zeedijk die langs de gehele Groninger Waddenkust liep.

Omstreeks 1635 werd ten noorden van deze zeedijk een zomerdijk opgeworpen (kadijk).⁴ Deze dijk was gemiddeld twee voet hoog en twaalf voet breed. Naar onze tijd vertaald was dit zestig centimeter hoog en

drie-en-een-halve meter breed. Deze dijk volgt het ontwerptracté van de "Hooftswal" op de kaart van Sems uit 1631 (zie blz. 16). Hoewel de nieuwe kadijk niet als volwaardige zeedijk bestempeld kon worden, werd de oorspronkelijke zeedijk vanaf nu den olden dyck (Oude Dijk) genoemd.

In de vier eeuwen na 1450 heerste er een kleine ijstijd. Lagere temperaturen hadden tot gevolg dat meer water in de poolkappen en gletsjers werd vastgelegd en het gemiddelde zeeniveau vergeleken met enkele eeuwen daarvoor iets lager was. De kwelders liepen daardoor minder frequent onder. Maar het had ook een ongunstig neveneffect: de aandacht voor dijkonderhoud verslaptte. Zo konden stormvloed en de Sint Maartensvloed van 1686 en de Kerstvloed van 1717 rampzalig uitpakken.

Kerstvloed 1717

Begin 1700 is Den Andel nog voornamelijk een dijkdorp. Een kilometer landinwaarts, op De Streek, liggen de kerk, pastorie en kosterij; en verspreid over het hele grondgebied liggen wat boerderijen en daglonershuisjes.

Door het gebrekkige onderhoud verkeerde de zeedijk (de huidige Oude Dijk) als zeewering begin achttiende eeuw in een zeer slechte staat. Dit bleek noodlottig tijdens de rampzalige stormvloed op Eerste Kerstdag 1717, de zogenaamde Kerstvloed. De dijken in Fivelingo en Oldambt langs Eems en Dollard, en de dijken in Hunsingo ten westen van Pieterburen werden grotendeels of geheel weggeslagen. In de kustregio tot aan de stad Groningen waren duizenden doden te betreuren, veel dieren vielen ten prooi aan de overstromingen en dorpen hadden een enorme schade.

Detail van de kaart van de 'buiten dijck landen' van de geometer J. Sems uit 1631 (Reproductie J. Pull, 1939). Het land ten zuiden van de Hooftswal is het Hooch Land, zo genoemd omdat het blijkens de cartouche (hier niet getoond) 1 tot 4 voet hoger ligt dan de "grondt bij den Olden dijk". Op de kaart zelf wordt de Oude Dijk overigens "den Dijk" genoemd. Ten noorden van de hooftswal de kwelders, oa. De Andelster Queller. Daarboven het Slijk. Van de dorpen wordt alleen de kerk getoond. Verder enkele borgen en hier en daar een boerderij, bv. Heussum van Edze Fockens (tegenwoordig Groot Hoysum). Bij Den Andel zien we zes huizen langs de Oude Dijk.

In Den Andel werd het verlies opgetekend van "Vijftien Huusen. Drie-en-veertig Menschen. Ses-en-tagtentig Hoornde-beesten. Twee-en-dertig Paarden. Sestien Verkens. Seevenhonderd vijftien Schaapen."⁵ Het verlies aan huizen was inderdaad dramatisch, gegeven het feit dat Den Andel in 1729 ongeveer 47 huizen telde.⁶

Het was nu aan de provincie om dit soort rampen in de toekomst te voorkomen. Besloten werd tot de aanleg van een nieuwe Zeedijk, 1850 meter ten noorden van de oude dijk, en een heel stuk hoger en zwaarder dan de laatste. De normale gang van zaken was dat de kosten voor dijkonderhoud en -reparatie werden gedragen door de ingelanden (dwz. van de aanliggende waterschappen), en in geval van uitzonderlijke schade mede door de iets meer landinwaarts gelegen dorpen: de hulpkerspelen. Maar door eerdere overstromingen, oorlog en veepest en vooral de Kerstvloed zelf zaten al die waterschappen en kerspelen financieel aan de grond. Verzoeken om bijdragen van de Stad en uit de provinciekas stuitten op pertinente weigeringen. Door het gesteggel hierover tussen Stad en Ommelanden duurde het nog tot eind september van het volgende jaar voordat de werkzaamheden in Hunsingo serieus van start gingen. Niettemin was vóór de volgende winter het werk daar gereed. Het duurde echter nog tot 1721 voordat de dijk over de hele lengte verbreed en verhoogd was.⁷

Bij het aanleggen van de nieuwe Zeedijk, zo ongeveer op de kadijk, werd ook grond van de Oude Dijk gebruikt. Huizen werden hersteld en het normale leven kwam weer op gang, maar snel lijkt dat niet te zijn gegaan. De kaart van Tideman is gebaseerd op opmetingen gedaan in 1715-1716,

Detail van een kaart uit 1720 die de gebieden toont die tijdens de Kerstvloed van 1717 werden overstroomd (vervaardigd door Joh. Bapt. Homann, 1718-1720).

maar hij is getekend in 1729. Het valt dan op dat langs de Oude Dijk een aantal percelen liggen die kennelijk bedoeld zijn als woonerf en/of tuin maar waar geen bebouwing op staat. Het vermoeden ligt voor de hand dat hier huizen gestaan hebben die tijdens de Kerstvloed zijn weggespoeld en vóór 1729 niet zijn herbouwd. Mogelijk geldt hetzelfde voor enkele onbebouwde heemsteden op de noordoosthoek van het kruispunt bij de haven.

De aanleg van de nieuwe Zeedijk (tegenwoordig de Middendijk) was een belangrijke ontwikkeling, want de kwelderlanden buiten de Oude Dijk werden daardoor binnendijks land. Maar daarmee waren de problemen nog niet opgelost. In de administratie van de stad Groningen is het wel

Detail van de kaart van Tideman. Langs de Oude Dijk liggen verschillende onbebouwde heemsteden. Eén daarvan komt later in bezit van Jan Benders.

Kaart van Den Andel vervaardigd door J. Tideman in 1729, volgens opmetingen gedaan door A. Tideman in 1715-1716.

en wee aan de kust goed te volgen. De materiële schade aangericht door de Kerstvloed van 1717 werd niet door de nieuwe bedijking verholpen, evenmin als de verzilting van de akkers na de overstroming. Als de pachter van het stad perceel in de polder de jaarlijkse pacht moet betalen in 1723, maakt hij bezwaar middels rekest. Deze boer uit Den Andel, Harm Jacobs, schrijft dan Burgemeesteren en Raad op 28 mei: "...door veelvuldige rampen van soute wateren, sterfte van vee, oversware belastingen en repareren en maken der dijken, alsmede sleghte opkomsten en geldinge der vrugten, sodanigh in een desolaten en slegten staat (te zijn) geraakt, dat de huire soo ten achteren is en de Stadt niet kan voldoen".

Ontwikkeling van een buurtschap op Ol Diek

Langs de Oude Dijk ontwikkelden zich gedurende de achttiende en negentiende eeuw stroken met bebouwing. Dit proces zien we vanaf Westernieland tot aan Usquert en dus ook in Den Andel. De Groningse historica Jetske Evenhuis geeft in haar masterscriptie Een gewiekste streek uit 2017 een schets van dit historische proces, weliswaar toegespitst op Warffum. Zo wijst ze op de sterke bevolkingsgroei in de periode 1770 - 1860 waardoor de Groninger dorpskernen overvol raakten en het steeds moeilijker werd voor de groeiende groep arbeiders, met hun karige budget, om een huisje of stukje grond in het dorp te bemachtigen. Omdat veel van hun werkgevers gevestigd waren in de polders aan de noordzijde van de bestaande dorpen, lag het voor de hand dat de arbeiders halverwege het dorp en de nieuwe polders gingen wonen. Ze vestigden zich met name langs de landzijde van de oude dijken, ook omdat elders de grond, door de ontwikkeling van de landbouw, te duur

geworden was. De dijkhellingen waren voor landbouw minder geschikt. Een bijkomend voordeel was dat het wad op loopafstand lag. Daardoor konden de arbeiders hun inkomsten aanvullen met het vissen, stropen en juttten op het wad. Nadat in 1718 de nieuwe zeedijk was aangelegd, had de Oude Dijk zijn waterkerende functie verloren. Bovendien was het in de tweede helft van de achttiende eeuw niet meer zo duidelijk wie de eigendomsrechten over, en verantwoordelijkheid voor de verschillende dijkpanden had. Eén en ander bood de arbeiders of vissers de mogelijkheid die helling deels af te graven en op de vlakke grond een huis te bouwen.

De ontwikkelingen in Den Andel vormen een variatie op dit thema. Hier is al op de kaart van Sems uit 1631 een buurtje langs de Oude Dijk te zien. Maar Sems tekende op zijn kaart alleen gebouwen van aanzien. Vermoedelijk gaat het hier om grote boerderijen en zijn de meeste daarvan ook te zien op de kaart van Tideman, bijna honderd jaar later. Van twee van die gebouwen zijn eigenaars bekend sinds 1650 of eerder.⁸ Het zal voor arbeiders op deze boerderijen voor de hand gelegen hebben om zich eveneens langs de Oude Dijk te vestigen. Daarbuiten had Den Andel in elk geval tot 1729 geen andere dorpskern, als we de kerk en aanhorigheden even niet meerekenen.

Zoals gezegd het leven herstelt zich, maar de ontwikkelingsmogelijkheden van het dorp en de dorps-economie blijven beperkt. Door de achttiende eeuw heen groeit de bevolking van het dorp dan ook maar langzaam en blijktens de telling van de "Generaale volksmeeningte in de Bataafsche Republiek" in 1795 telt Den Andel dat jaar 332 zielen. Met ongeveer zes personen per huis⁹ bestaat het dorp dan uit zo'n 55 behuizingen en